

УДК 94+327(474.2:477)”19/20”
<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2024-28-5>

Орлова Т.В.
<https://orcid.org/0000-0002-4079-0049>

МІЖНАРОДНІ ФАКТОРИ 1990 – 2020-х РОКІВ І РОЗВИТОК ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ЕСТОНІЇ

У статті на прикладі окремої пострадянської держави, а саме Естонії досліджуються тенденції політичного і економічного розвитку світу, які виявлялися і виявляються у певних міжнародних факторах, що впливають на всі країни. Хронологічні рамки дослідження обіймають останні три десятиріччя, коли за кризових умов відбувається кардинальна зміна світового порядку. Провідним трендом визначено боротьбу демократичних сил, орієнтованих на Захід з його пріоритетом інноваційного розвитку, проти тиранії, що є архаїкою, здебільшого притаманної Сходу.

Однією з провідних тенденцій всесвітньої історії є зіткнення цивілізацій, яке загострилося наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Деякі землі опинилися у лімесі, тобто на окраїнах імперій або цивілізацій. До кола таких країн відносяться країни Балтії, а також Україна. Нині має місце справжня війна цивілізацій, епіцентр якої – в Україні з «радіацією» на інші території. Пропонована студія має значення з огляду на цінність балтійського, естонського досвіду виживання і розвитку за умов криз не тільки цивілізаційної, але й кризи фазового переходу – від індустріального до постіндустріального/інформаційного суспільства. Серед важливих умов – орієнтація на європейську культурно-історичну спільноту. Висвітлюється головна небезпека незалежному поступу з російського боку у її різноманітних проявах. Конкретизується підстави та конкретні прояви союзнитва Естонії з Україною у протистоянні імперству та агресії.

Встановлено, що саме орієнтація Естонії на Європу і Європи на Естонію відіграла вирішальну роль у зміцненні демократії і усього того, чому та сприяє – від вільного ринку до покращення життя населення. В ролі гарантів виступили Європейський Союз і НАТО, шлях до яких не був простим і швидким. Також виявлено новаторський підхід естонців до розв'язання проблеми ресурсів в той час, коли найбільшого значення набувають постматеріальні цінності, зростає роль людського фактору. В естонському випадку важливу роль відіграв менталітет: поєднання традиційних чеснот і наполегливості у досягненні мети із спроможністю до креативності, яка стала головним важелем змін у час трансформацій світоустрою.

Ключові слова: Естонія, російська загроза, пострадянський транзит, європейська цивілізація, Європейський Союз, НАТО.

За законами синергетики, успішнішою є та система, яка спроможна самоорганізуватися, аби дати адекватну відповідь на зміни навколишнього середовища. В якості системи може розглядатися окрема особа, організація, держава. Метою пропонованої до уваги розвідки є демонстрація того, як невелика за розмірами і ресурсами Естонія здійснила успішний транзит від колишньої радянської республіки до однієї з найрозвиненіших і найшанованіших країн сучасного світу, беручи до уваги дану закономірність.

Відразу варто наголосити, що постановка проблеми саме у зазначеному вигляді є оригінальною. Хоча не можна сказати, що естонський досвід

перебував поза увагою дослідників. Виявляються два основних аспекти: міжнародна політика Естонської Республіки [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8] і її економічний розвиток [9; 10; 11; 12; 13; 14; 15]. Причому найчастіше і те, й інше розглядалося спільно із політичними та економічними справами двох інших країн Балтії – Латвії і Литви [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25]. Деякі автори акцентували важливість балтійського досвіду для України [26; 27; 28; 29; 30; 31]. Ці розвідки є важливими для всесвітньої історії в цілому, сучасної політичної історії світу зокрема.

Якщо точкою відліку історії сучасного світу вважається відкриття Америки Колумбом у 1492 р., так точкою відліку сучасної політичної історії світу є 1989 р., коли впала Берлінська стіна. І та, й інша подія позначили початок різкої зміни світового порядку. В результаті поразки комуністичної системи у третій світовій – холодній війні – ситуація на планеті, насамперед у Європі, почала кардинально змінюватися. Східний блок, очолюваний Москвою, розпався. У 1991 р. зазнала краху радянська імперія, яка у трохи видозміненому вигляді продовжувала традиції російського колоніалізму. Державам, які звільнилися від цього ярма, треба було визначатися, самоорганізовуватися, долаючи постколоніальні травми.

З Радянського Союзу і його зони впливу вийшло чимало держав, частина з яких були близькі географічно. Їх також єдило бажання стати невід'ємною частиною європейського співтовариства. Створений у 1992-1993 рр. Європейський Союз вирішив займатися ними одночасно. Крім того, Східна Європа являла інтерес для США та інших західних держав, зокрема, Німеччини і скандинавських.

З свого боку Росія не полишала зусиль, аби утримати колишніх сателітів, а також нові незалежні держави, утворені на уламках СРСР. Хоча серпневий путч 1991 р. значно послабив російську потугу. Цю обставину враховали політичні сили в національних республіках, але лінія поведінки виявилася різною. Так, політичне керівництво середньоазійських республік довгий час намагалося утриматися в союзницьких відносинах, тоді як в інших випадках було обрано незалежність. Міжнародною ситуацією, зокрема, послабленням Росії, зуміли скористатися республіки, які за радянських часів називалися прибалтійськими – Литва, Латвія, Естонія. Їхні активісти наприкінці 1980-х рр. підняли питання про радянську анексію 1940 р. і сприяли активізації рухів за незалежність у інших, зокрема, в Україні.

Естонія стала першою республікою, яка восени 1988 р. проголосила свій суверенітет, у розумінні верховенства республіканських законів над союзними. 20 серпня 1991 р. Верховна Рада Естонії прийняла рішення про відновлення державної незалежності, втрачену через радянсько-німецький пакт. Не можна сказати, що ця акція здійснилася легко. З одного боку, – невідомі остаточні результати путчу, а в республіці дислоковані численні радянські війська. Події у Москві 3-4 жовтня 1993 р. показали, що розстріл «Будинку Рад»

кумулятивними снарядами цілком можливий, як і наступний розгін з'їзду народних депутатів і Верховної Ради Російської Федерації.

З іншого, певною мірою в Таллінні склалася ситуація двовладдя. Станом на 19 серпня з претензіями на легітимність діяли два центри влади – Верховна Рада та Естонський конгрес. Естонський конгрес створювався для координації заснування інституту громадянства. У відповідності до цього кожен естонець міг отримати картку з підтвердженням, що особа або її батьки, чи старші родичі проживали в країні до 17 червня 1940 р. (саме того дня на естонські землі увійшла Червона армія). Також діячі Конгресу турбувалися, аби Верховна Рада не проголосила незалежність Естонії заново, не згадуючи про правонаступництво республіки. Оскільки у Верховній Раді засідало чимало представників від Конгресу, обидві сили прийшли згоди.

Формулювання «відновлення» мало принципове значення. Хоча країни Заходу, на чолі із США, ніколи не визнавали анексію балтійських республік, це слово робило визнання незалежності Естонії дипломатично зручнішим для багатьох країн: прямолінійне визнання її незалежності напевне викликало б негативну реакцію Москви, ніж просто продовження колишніх дипломатичних відносин. Статус правонаступниці також означав, що Естонія могла претендувати на повернення майна, яке належало їй до 17 червня 1940 р. в іноземних державах, а також не треба було подавати заявки на вступ до численних міжнародних організацій, оскільки її членство там просто поновили. Взагалі, статус правонаступності приніс Таллінну багато переваг у зовнішній політиці.

Поняття правонаступництва, крім того, дало змогу висунути претензії щодо окупації Естонії Радянським Союзом. Відтак імміграція з інших частин СРСР порушувала положення Женевської конвенції про заборону завезення до країни цивільних громадян під час її окупації. Таким чином, більшість російськомовного населення, завезеного для «комуністичного будівництва» до балтійських країн, виявилася нелегалами. Ця проблема не втратила актуальності до нашого часу. Дехто з названого контингенту виконав вимоги, які висувуються задля одержання естонського громадянства (іспит на знання естонської мови і конституції), і його одержав. РФ досі звинувачує ЄР у примусовій асиміляції російськомовного населення, водночас активно використовує його для дестабілізації ситуації в країні і продовження свого тиску.

Яскравий приклад – «бронзові ночі» 2007 р., коли влада Таллінну вирішила перенести пам'ятник радянському солдату-визволителю від німецько-фашистських загарбників («Бронзовий солдат») і поховання загиблих радянських військових з центру міста на військовий цвинтар. Це стало причиною не просто акцій протесту, але й кривавих сутичок, коли постраждали десятки, а один учасник акції загинув. В Росії заявили, що рішення естонської влади є «наругою над пам'яттю визволителів». Рада Федерації РФ

запропонувала президенту розірвати дипломатичні відносини з Естонією, Державна Дума вимагала ввести економічні і політичні санкції. У «бронзову ніч» багато місцевих росіян усвідомили, що Естонія є незалежною. Разом із тим пам'ять про ті події у естонців підтверджує правильність дій, зважаючи на те, що відбулося в Криму у 2014 р., а потім після 24 лютого 2022 р. в Україні.

Естонці уважно стежать за тим, що відбувається в світі, яку політику проводить східна сусідка, за якими сценаріями. Наприклад, у Придністров'ї або Абхазії. І балтам вдається запобігати подібному розвитку подій. Так, велику небезпеку являла собою спроба створення у 1993 р. автономної території на північному сході країни. Тамтешнє населення – переважно російськомовне, що оселилося там за радянських часів. У Нарві та Сілламає, містах на північному сході Естонії 16 і 17 липня 1993 р. провели референдум. Це сталося після ухвалення естонським парламентом закону про іноземців. За ним всі, хто не мав естонського паспорта, визнавалися як іноземці, відповідно визначалися умови їхнього проживання в країні. Російськомовні мешканці без громадянства або з громадянством РФ, сприйняли цей закон як порушення своїх прав та відчували загрозу для свого перебування у названих містах. Міські адміністрації мали підтримку з російського боку. Суттєву роль відігравала наявність російського військового контингенту на естонських землях. На 1993 р. він нараховував близько семи тисяч осіб. Від самого початку кризи естонська влада не розглядала можливості застосування сили. Ставка робилася на дискредитацію референдуму і його результатів.

За повідомленням міських адміністрацій, у референдумі взяли участь понад 50% місцевих мешканців. 98% мешканців Сілламає і 97,2% електорату Нарви висловилися за територіальну автономію [32]. За висновками міжнародних спостерігачів, в Нарві голосувало менше половини. Крім того, було помічена відсутність загального виборчого списку, тобто теоретично одна людина могла голосувати кілька разів. Таллінн оголосив референдум неконституційним. Також було проведено роз'яснювальну роботу, яка на перший план висунула економічні міркування. Представник естонського уряду по радіо звернувся до місцевих жителів і пояснив альтернативу: відокремитися від Естонії і повернутися до російського рубля чи і далі розплачуватися кроною (нещодавно запровадженою стабільною валютою країни) у межах естонської держави. Порівняння з буднями у складі Росії (на іншому березі річки Нарва, у російському Івангороді в обігу – рубль) з усіма умовами існування, що з того впливали, відіграли свою роль. Також значний вплив на місцеві настрої мала зустріч прем'єр-міністра М. Лаара з тамтешніми підприємцями на заводі «Балтієць». Загалом референдум провалився, північно-східний регіон залишився у складі ЄР. Також провал референдуму вплинув на сприйняття Естонії Заходом, який побачив здатність Таллінну вирішувати конфлікти без силових методів. Важливо підкреслити, що пізніше естонська сторона не

визнала ані анексії Криму, ані референдумів, які проводили російські загарбники на окупованих українських територіях.

Після цих подій почастишали заклики вивести російські війська з естонської території. Це виведення тривало до 1994 р., додаючи напруження і в середині країни, і назовні. Напруження між ЕР і РФ створює прикордонний договір, який залишається непідписаним, оскільки обидві сторони по-різному уявляють, де саме має проходити кордон між ними. Кордон досі знаходиться там, де його накреслила Російська Федерація. Однак Естонська Республіка переконана, що необхідно брати до уваги укладений у 1920 р. Тартуський мирний договір, коли радянська Росія визнала Естонію в якості незалежної держави. У відповідності до цього документу, Сетумаа і земля за річкою Нарва є територією Естонії. Естонці вважають, що приблизно 5% їхньої території зазнали російської анексії. З свого боку, МЗС РФ стверджує, що Тартуський мирний договір припинив дію після «добровільного вступу Естонії до складу СРСР» у 1940 р. Тоді спірні території включили до складу радянської Росії. Нині Москва не волеє ані повертати цю територію, ані давати компенсацію за неї, ані взагалі обговорювати це питання. Саме згадування про Тартуський мир дратує Москву. Якщо згадати історію, ця угода була укладена між радянською Росією і Естонією після завершення бойових дій, коли вояки першої зазнали поразки у протистоянні з збройними силами Естонської Республіки, підтриманими британським військово-морським флотом, фінськими, шведськими і датськими добровольцями. Зрозуміло, що путінській Росії неприпустимо посилення на таку «поразку», а також територіальні поступки Заходу, хоча Китай такі поступки у незрівнянно більших обсягах має. Якщо проводити історичні паралелі, так показовою є підтримка Естонії з боку Великої Британії (останнім часом ця держава намагається відігравати все більшу роль у протистоянні з Росією), а також участь громадян скандинавських країн у захисті інтересів близьких по духу і територіям народів. Що стосується сучасної Естонії, так було заявлено, що є готовність чекати вирішення територіальної суперечки так само терпляче, як Японія чекає вирішення питання Курильських островів.

У 1993 р. парламент Естонії створив державну комісію із розслідування репресивної політики окупаційних сил, перед котрою поставили завдання підготувати «Білу книгу про втрати, завдані народу Естонії окупаціями». «Біла книга» була видана у 2003 р. і стала підставою для вимог до Росії відшкодувати втрати, завдані окупацією. У 2019 р. міністр юстиції Естонії У. Рейнсалу зажадав від РФ компенсації за радянську окупацію, збиток від якої сягав 1,2 млрд євро [34]. Зі свого боку, російська сторона неодноразово заявляла, що розглядає приєднання країн Балтії до СРСР в 1940 р. у відповідності до норм міжнародного права того часу, і тому розмови про компенсації вважає необґрунтованими. Навіть висувалися претензії на відшкодування російській стороні за те, що радянська влада вклала у розвиток Прибалтики.

У 1998 р. при президенті Естонської Республіки було створено Естонську міжнародну комісію із розслідування злочинів проти людськості, здійснені в Естонії або проти її громадян під час радянської і німецької окупації. Таким чином радянський і гітлерівський режими були поставлені на одну дошку. Ідентифікація радянщини з нацизмом є вельми важливою у сучасній ідеологічній боротьбі з рашизмом з його прагненням до завоювань і знищень повсюдно і у всіх сферах. Це яскраво виявляється зокрема в економічній сфері.

Відкриття на початку 1960-х рр. «великої нафти» в Сибіру не тільки відтермінувало крах СРСР, але й досі забезпечує існування РФ, її можливості тиснути на світ. Так, обмеження або згортання постачання енергоресурсів до деяких нових незалежних держав слугувало методом політичного впливу на них. Балтійські країни виявилися серед тих, які найбільше постраждали від подібних методів. Крім того доступ на російські ринки закривався, торгівля згорталася. Хоча російський бізнес – і легальний, і напівлегальний, і пов'язаний із ФСБ, намагався використовувати банки країн Балтії у своїх цілях. Найгірше це виходило з естонськими. Естонська банківська система –найбільш сувора у порівнянні навіть із латвійською і литовською. Впродовж багатьох років Естонія вивчає грошові потоки, які проходять через її банки, і ділиться інформацією з американською владою. Показовою стала історія з провідним комерційним банком Данії DanskeBank. Естонська комісія, яка розслідує операції із відмивання грошей і фінансування тероризму, виявила, що через місцеве відділення названого банку російські спецслужби вивели 220 млрд. доларів для фінансування закордонних операцій. У 2019 р. DanskeBank був змушений піти з країни після того, як керівництво філії банку визнало участь у відправці коштів підозрілого походження в період з 2007 по 2015 рр. [33]. Ситуація набуває особливого значення у зв'язку із антиросійськими санкціями, до яких пристало чимало країн. Серед них і Естонія, яка вимагає жорсткіших заходів. Показовим фактом є те, що естонські фахівці брали участь у розробці юридичної сторони передачі Україні російських заморожених активів, а США саме через Естонію частину цих активів Україні передали.

Російське керівництво взагалі вважає «незаконним» проголошення незалежності тими чи іншими колишніми російськими/радянськими «колоніями». Добро відомі путінські історичні конструкції, зокрема стосовно України. В червні 2015 р. Генпрокуратура РФ почала перевірку «законності» незалежності країн Балтії. Так на тому боці вважають, що рішення про визнання незалежності Естонії, Латвії, Литви з юридичної точки зору є «неповноцінним у зв'язку з тим, що воно приймалося неконституційним органом», а саме Державною радою СРСР в 1991 р. [22, с. 134]. Час від часу російські політики піднімають це питання, що може призвести до скасування визнання Росією незалежності країн Балтії. Розвиток подальших подій показує, що російські наміри набагато радикальніші.

У сучасному світі маленькій країні треба визначитися із тим, як забезпечувати свою безпеку. Перед Естонією постав вибір між чотирма шляхами: орієнтуватися на Росію, стати нейтральною країною, розвивати суто балтійські інтеграційні процеси, стати членом євроатлантичного співтовариства. Травми історичної пам'яті, а також поточна політика російської влади кардинально відвернули естонців від тісних відносин з РФ. Взагалі, російська модель відкидалася як така. Російська загроза була одним з найвпливовіших факторів, які визначили вектор зовнішньої і внутрішньої політики. У внутрішній політиці – декомунізація і дерусифікація. У зовнішній – збереження незалежності і суверенітету.

Варіант нейтралітету також не підходив. Ще у 1991 р. спікер колишнього парламенту, Верховної Ради Естонії Ю. Нугіс заявив: «Як показав політичний та історичний досвід, нейтралітет не гарантував нашу безпеку. Він не може гарантувати нашу безпеку» [35]. Дійсно, політика нейтралітету країн Балтії на початку 1940-х рр. не стала на перешкоді радянській і гітлерівській окупаціям. Аналогію можна знайти в історії деяких інших країн, наприклад, Бельгії, яка у 1941 і в 1940 рр. проголошувала свій нейтралітет, але це не завадило Німеччині використати її території у просуванні до Франції. Цікаво зазначити, що російська сторона була не проти нейтралітету стосовно територій, які раніше були у сфері її впливу. Так у 1992 р. тодішній начальник Військової академії Генерального штабу, згодом міністр оборони за президентства Б. Єльцина І. Родіонов заявив, на чому наполягатиме Росія: нейтралітет країн Східної Європи або їхні дружні стосунки з Кремлем; вільний доступ РФ до морських портів Прибалтики; недопуск військових сил третіх країн до цього регіону; неучасть балтійських країн у військових союзах, спрямованих проти Росії, тощо [36]. Росія завжди наполягає на врахуванні своїх «національних інтересів», що насправді суперечить незалежності інших держав.

Справа в тому, що безпека країни, яка оголошує свій нейтралітет, має спиратися на норми міжнародного права, міжнародні домовленості і діяльність міжнародних організацій. Проте агресивно налаштовані держави на це не зважають. Останній показовий приклад – російська агресія проти України. У відповідь на неї Фінляндія і Швеція, які додержувалися нейтралітету впродовж десятків років, відмовилися від нього і вступили до НАТО. Фінляндія – у 2023 р., Швеція – у 2024 р. Естонії це вдалося у 2004 р. Необхідно зазначити, що і Фінляндія, і Швеція відіграли значну роль у пострадянському поступі Естонії – як стосовно внутрішніх, так і зовнішніх справ. Мало значення і місце розташування Естонії, оскільки всі північні країни – це країни Заходу. Прозахідними себе вважали й інші країни колишньої радянської Прибалтики.

Литва, Латвія, Естонія – малі країни, затиснуті між великими і сильними сусідами, які не один раз впродовж історії захоплювали і приєднували до себе їхню територію, не рахуючись із позицією місцевого населення. Попри притаманний європейцям, балтам індивідуалізм, сильною є громадянська

солідарність, що виявилася у спільній боротьбі за незалежність. Естонці, латиші, литовці разом виступили із викриттям таємних протоколів Пакту Молотова-Ріббентропа та їхніх наслідків. Разом вони провели грандіозну акцію, яка одержала міжнародний розголос – так званий Балтійський ланцюг. 23 серпня 1989 р. сотні тисяч встали на дорогах і взяли за руки, аби продемонструвати єдність і рішучість у своїй боротьбі. Людський ланцюг простягнувся від Таллінну в Естонії до Вільнюсу в Литві приблизно на 670 км. Балтійську солідарність у прагненні до незалежності телебачення показало по усьому світу.

У 1991 р. виникла Балтійська асамблея – спільна організація трьох країн, орієнтована на вихід із сфери Радянського Союзу. Вона складалася з делегацій, що представляли парламенти трьох держав. Найважливішим досягненням цієї організації вважається виведення у 1994 р. російських військ з країн Балтії. Крім взаємодії трьох названих республік, співробітництво розгорнулося ширшим колом, а саме з державами Балтійського моря. Однією з таких організацій стала Рада держав Балтійського моря (Council of the Baltic Sea States, CBSS). Головна тема співробітництва країн-учасниць – Балтійське море. Звичайно, організація займається й іншими напрямками, до прикладу, загальним розвитком регіону, економічним співробітництвом, освітою, безпекою тощо. Європейський Союз простяг руку допомоги: шляхом створеної стратегії для регіону Балтійського моря він намагався сприяти співробітництву, об'єднати країни не тільки на державному рівні, але й в секторі самоуправління, а також у приватному секторі.

Але головним орієнтиром країни Балтії обрали потужніші організації, а саме, НАТО і Європейський Союз. Безперечно, ці організації наприкінці минулого століття і у наступному вважалися чи не надійнішими гарантами безпеки і сталого розвитку для своїх членів. Європейський Союз – політичне і економічне об'єднання більшості держав континенту – створений Маастрихтським договором 7 лютого 1992 р., набув чинності 1 листопада 1993 р. Відтоді його утворення і подальша діяльність стали одним з найважливіших міжнародних факторів не тільки Європи, але й усього світу.

Отже, з чотирьох можливих векторів руху незалежного поступу естонці обрали євроатлантичний. Естонія апелювала до ідентичності могутніх західних партнерів. Склався наратив «Естонія як Європа», частиною якої ця країна завжди себе вважала. Головні європейські орієнтири: ліберальна демократія, вільний ринок, модерністська традиція. Гасло «повернення до Європи» стало символом боротьби за державну незалежність від СРСР, Росії. Якщо говорити про історичні коріння цього гасла, то необхідно зазначити, що ще за роки Першої світової війни відомі естонські громадські діячі, такі як Я. Тиніссон і К.Р. Пуста виступали за орієнтацію країн Балтії та їхніх регіональних об'єднань на країни Антанти, аргументуючи це необхідністю захисту від зазіхань і тиску таких сильних та експансіоністськи налаштованих сусідів, як Росія і Німеччина.

Потім саме підтримка західних держав на Паризькій мирній конференції 1919 р. дозволила Литві, Латвії та Естонії добитися міжнародного визнання їхнього суверенітету і виведення іноземних військ. Впродовж усього міжвоєнного періоду вони розглядали Велику Британію і Францію в якості основних гарантів свого суверенітету і безпеки (що в реальності не спрацювало).

Також значення мав той факт, що західні країни засудили укладення радянсько-німецького пакту Молотова-Ріббентропа, особливо секретного протоколу до нього про розподіл сфер впливу у Східній Європі, і не визнали наступного приєднання країн Балтії до СРСР у 1940 р. В деяких з них у повоєнний період навіть продовжували діяти дипломатичні представництва Литви, Латвії і Естонії. Тому не дивно, що балтійські політичні еліти пізньорадянського і пострадянського періодів, які прагнули всіляко підкреслити наступність традицій національної державності, що існувала у міжвоєнний час, обрали саме прозахідний зовнішньополітичний курс.

Необхідно зазначити, що і з боку Заходу ставлення до повернення країн Балтії носило позитивний характер. Це були і політичні, і економічні міркування. Колишній член Європейської комісії Ф. Камерон висловився так: «... Розширення на Схід – політичний імператив для Союзу, який сприятиме миру, безпеці, стабільності й прогресу у Європі, включення країн Балтії має на меті зміцнення демократії та стабільності у країнах, що поклали край тоталітарному минулому» [37, р. 23–24]. В очах Заходу естонці, литовці, латиші бачилися стійкими борцями з тоталітаризмом за свободу – найвищу цінність західного світу.

Разом із тим мали своє значення і економічні інтереси за умов непростих процесів, що відбувалися у світовій економіці: зростання ваги нових гравців на міжнародній арені, конкуренція, кризи, а також важливість економічного підґрунтя стабільності існування тієї чи іншої держави. Залучення балтійських держав до європейського співтовариства сприяло розширенню гарантованих ринків експорту товарів і капіталів, а також припливу якісної робочої сили до старіючої Західної Європи. Окрім усього іншого вступ нових членів і заявки на вступ від інших країн-претендентів підкріплювали реноме самого Європейського Союзу як успішного проекту всесвітньо історичного значення.

Після краху комуністичної системи в Європі чимало країн, які були її складовими, виявили бажання приєднатися до ЄС. Серед пострадянських держав найактивніше в цьому плані діяли саме країни Балтії, а серед них найпершою була Естонія. У 1995 р. ці держави подали заявки на вступ: у жовтні – Латвія, у листопаді – Естонія, у грудні – Литва. Аби підтвердити свою готовність до вступу треба було провести кардинальні реформи у всіх сферах, за перебігом яких уважно спостерігали представники відповідних структур Європейського Союзу. Політичні реформи пройшли у всіх трьох республіках. Проте економічні проблеми найкраще розв'язувалися естонцями. Необхідно також підкреслити, що їм найбільше допомагали іноземні партнери. З одного

боку, значну роль масштабності такої підтримки відігравав естонський національний характер, такі його риси як чесність, відданість правилам, повага до законів, надійність у веденні справ, висока культура праці, а також неприпустимість корупції. З іншого боку, ще за радянських часів Естонія мала найбільше контактів із європейськими країнами. Тому сприяло географічне розташування, зокрема, близькість до Фінляндії. Свій вплив мала велика кількість естонських емігрантів за кордоном, які з набуттям незалежності виявили справжній патріотизм, повертаючись на історичну Батьківщину, аби працювати на її розбудову.

Реформаторські успіхи Естонії мали наслідком не тільки поступове покращення життя населення, але й швидше просування на шляху до ЄС. Саме Естонія раніше за Латвію і Литву стала на шлях передвступних переговорів: в грудні 1997 р. на засіданні Європейської Ради в Люксембурзі прийняли рішення розпочати переговори про вступ з шістьма країнами, зокрема і з Естонією. 16 квітня 2003 р. на саміті Європейського Союзу в Афінах були підписані угоди з трьома балтійськими державами про їх вступ до євроспільноти. Референдум про приєднання до ЄС відбувся в Естонії 14 вересня 2003 р. «За» висловилося 66,83% учасників, 33,17% – «проти» [38]. Останній досить високий показник, зрозуміло, зумовлений позицією так званих російськомовних мешканців, яких після Другої світової війни оселилося так багато, що заходила мова про небезпеку естонській етнічній ідентичності. Прем'єр-міністр Естонії М. Лаар висловився чітко: «Світ став таким малим – ми надзвичайно залежні від того, що відбувається в іншій країні. Отож якщо хочемо бути в безпеці тут, на власній землі, ми мусимо бути в НАТО, це гарантуватиме нам більше жаданої безпеки. Ми не повинні бути нейтральними, як колись, у 1920–30 роки – бо тоді втратили свою незалежність! Ми мусимо чітко вибрати – на чий бік стати! І ми ухвалили рішення» [39].

1 травня 2004 р. Естонія стала повноправним членом Європейського Союзу. До того 29 березня 2004 р. її прийняли до лав НАТО [40]. Саме існування Північноатлантичного Альянсу і його діяльність від самого початку слугували важливим фактором світової політики. Дисциплінована Естонія брала участь в акціях, які здійснювало НАТО, робила свій внесок у його розвиток. Особливо це стосується інформаційних технологій. У травні 2008 р. в Таллінні відкрили Координаційний Центр Альянсу з питань кіберзахисту, його засновниками, крім Естонії стали Німеччина, Словаччина, Італія, Литва, Латвія, Іспанія. На території Естонії розташований найбільший у Європі кіберполігон, де щороку влаштовують тренінги для фахівців із різних країн. Така робота є дуже важливою за умов війни в інформаційному просторі, яка є складовою четвертої світової гібридної війни – найважливішого міжнародного фактору XXI століття.

Саме на НАТО Таллінн покладає найбільші надії щодо захисту від агресії з російського боку. Особливо це питання загострилося через напад Москви на Україну, починаючи з 2014 р., а особливо після 24 лютого 2022 р. тодішня

прем'єр-міністр К. Каллас 22 червня 2022 р. заявила, що Естонія буде «стерта з карти», а історичний центр її столиці зрівняється з землею за діючою стратегією НАТО із захисту балтійських країн від можливого нападу Росії. Вона наголосила: оборонні плани Альянсу для трьох балтійських держав полягають у тому, щоби дозволити їх захоплення перед тим, як звільнити їх через 180 днів. Назвавши план дій НАТО «втратити, а потім звільнити», вона сказала, що звірства, вчинені російськими військами в українському місті Буча, сталися приблизно через 80 днів після повномасштабного вторгнення. І ще: «Якщо порівняти розміри України та країн Балтії, це означатиме повне знищення країн і нашої культури» [41]. 27 червня того ж року Генсек НАТО Є. Столтенберг відреагував на занепокоєність Таллінна, заявивши, що НАТО планує радикально переглянути свої бойові плани, аби забезпечити кращий захист східного флангу Альянсу. Фокус має переміститися із стримування будь-якого вторгнення на повну оборону союзницької території. Він пообіцяв, що Росія не зможе захопити столицю Естонії Таллінн, «так само, як вони не змогли захопити місто Кіркенесу Норвегії або Західний Берлін протягом Холодної війни» [42].

Російська війна проти України стала поворотною точкою у розвитку світу. Від її результатів залежить майбутнє насамперед Європи, особливо тих держав, які межують з країною-агресоркою. Країни Балтії це добре розуміють. Також вони усвідомлюють, що Україна прийняла на себе удар, котрий Росія могла нанести по ним. Це розуміння виявляється у беззастережній підтримці українського спротиву. Найактивнішу допомогу надає саме Естонія. 17 травня 2023 р. парламент Естонії Рійгікогу ухвалив заяву на підтримку вступу України до НАТО (з 101 депутата «за» проголосували 92). Естонські депутати зауважили, що перемога України над Російською Федерацією, яка веде загарбницьку війну, та наступний вступ України до НАТО є «єдиним шляхом до забезпечення заснованого на правилах світового порядку, тривалого миру та безпеки демократичних країн Європи» [43].

Міністерство оборони Естонії підготувало план військової стратегії для країн Заходу, щоб допомогти Україні виграти війну за три роки. Головна теза: Захід не повинен боятися допомагати Україні. План був підготовлений для всіх країн-учасниць робочої групи «Рамштайн». Документ показує, що при консолідації зусиль західних країн внесок у перемогу України потрібен зовсім невеликий. Для порівняння: ВВП всіх країн-учасниць групи становить 47 трлн. євро, з яких на допомогу Україні було спрямовано лише 0,2%. Водночас ВВП РФ оцінюється лише у 2 трлн. євро [44]. В січні 2024 р. Таллінн заявив, що вклатиме у підтримку України 0,25% свого ВВП впродовж наступних чотирьох років [45]. До того моменту Естонія серед усіх держав надала найбільшу допомогу Україні у процентному співвідношенні до свого ВВП. Естонія закликала інші держави збільшити зусилля із підтримки України в разі. У травні 2024 р. естонський парламент першим у Європі проголосував за закон,

який дозволить використовувати заморожені російські активи на відновлення України [46]. 21 квітня 2022 р. Естонія першою серед держав визнала дії російських збройних сил та військово-політичного керівництва РФ геноцидом українського народу. Відповідну заяву ухвалив естонський парламент. Крім того, естонські парламентарі закликали підтримати розслідування злочинів РФ та притягнути винних до відповідальності [47]. Під час свого візиту до України естонська прем'єрка К. Каллас наголосила: «Свобода має подолати тиранію – це наше спільне завдання і наш фокус номер один» [48].

Висновки. Протистояння свободи і тиранії – головний фронт боротьби на міжнародній арені останніх десятиліть. Якщо з падінням Берлінського муру, розвалом соціалістичної системи і Радянського Союзу на певний час з'явилися ейфоричні настрої «кінця історії», перемоги демократії, і деякий час фіксувалося збільшення кількості демократичних держав, так у XXI столітті, особливо у його другому десятиріччі, тиранія зміцнила свої позиції. Росія, Іран, Північна Корея без різних обмовок на кшталт «не все так однозначно» визначаються як «вісь зла». Додати до цього зміцнення авторитаризму у сучасного китайського керівництва, яке скористалося такими чинниками, як диджиталізація і COVID-19 для встановлення цифрової диктатури у своїй країні. Крім того – не пішли у минуле наміри поширити владу Ісламської держави на інші землі. Можна навести й інші факти, які свідчать про напружене протистояння, кризову ситуацію.

У глобалізованому світі жодна країна не може не відчувати на собі вітри змін. Особливо складно тим, які нещодавно за історичними мірками вибороли незалежність від колоніального ярма, як би воно не називалося. Розвал імперій, колоніальної системи – це теж кризи. Китайський ієрогліф «криза» складається з двох інших, які позначають «катастрофа» і «шанс». Різні країни по-різному діють, знаходячи у катастрофічних умовах шанси для виживання і більше того, процвітання. Цікавий приклад тому дає одна з найменших держав світу Естонія. У стані постійного напруження від агресивного сусідства знайдено три головні запоруки безпеки і подальшого розвитку. По-перше, це міжнародна солідарність з країнами, які відстоюють свободу і демократію – членами Європейського Союзу і НАТО, а також з Україною. По-друге, це орієнтація на модернізацію по всіх напрямках, адже модернізація – це головний виклик, на який різні держави дають різні відповіді. В Естонії спромоглася на проведення реформ, використання можливостей, які відкриває інформаційне суспільство, зміни у способі життя тощо. По-третє, це значення європейських цінностей. Естонія на своєму прикладі демонструє значення цінностей як людського ресурсу, демонструє їх зв'язок з розвитком суспільства, розуміє важливість боротьби за їх захист проти тих сил, котрі прагнуть їх знищити. Як і Україна, Естонія опинилася на стику цивілізацій, хоча ніколи не забувала про свою приналежність до цивілізації європейської. Таллінн відразу став на бік Києва у надзвичайно складних обставинах, за якими стоїть зіткнення цивілізацій, навіть

їх війна. Солідарність зумовлюється усвідомленням спільності долі перед загрозою з боку сил, які вкотре прагнуть підкорення і знищення інших народів і держав. Естонська солідарність виявляється не тільки дипломатичною, військовою, економічною, науково-технічною допомогою, але й прикладом стійкості у боротьбі за незалежність, прикладом здобутків на шляху незалежності за надзвичайно складних міжнародних обставин.

Список використаних джерел та літератури

1. Кононенко Н. Естонія на шляху до Європи. *Наукові записки інституту політології і етнології національних досліджень. Політологія і етнологія*. 2000. Вип. 11. С. 246–249.
2. Соболев В. Найважча частина дистанції: Естонія – Європейський Союз: від мрії до реальності. *Політика і час*. 2002. № 2. С. 68–72.
3. Ціватий В. Інституціональний і політико-дипломатичний досвід європейської інтеграції Естонії (1991–2015 рр.). *Європейські історичні студії*. 2015. № 2. С. 137–160. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2015.02.137-160>
4. Вишняков В.М., Кайнара Д.О. Євроінтеграційні процеси у Естонії. *Економічні наслідки євроінтеграції окремих країн Східної Європи*: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. С. 90–121.
5. Орлова Т. Культурно-історичні передумови формування зовнішньої політики сучасної Естонії. *Історичні передумови становлення зовнішньополітичної орієнтації країн пострадянського простору: Зб. наук. праць / За загал. ред. А.Г. Бульвінського*. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. С. 32–43.
6. Орлова Т.В. Євроінтеграція – головний тренд зовнішньої політики незалежної Естонії. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Історичні науки». 2021. Том 32 (71). № 1. С. 134–139. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/1.22>
7. Орлова Т. Естонія: пошуки власного місця на міжнародній арені. *Історичні основи зовнішньополітичного курсу пострадянських країн: монографія / За ред. А.Г. Бульвінського*. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. С. 50–68.
8. Чабанюк Т., Вдовиченко В. Бренд країни як інструмент зовнішньої політики. Естонський досвід для України. *Міжнародні студії викладачів та студентів університету імені Бориса Грінченка*. – К. [Електронне видання], 2021. С. 38–42.
9. Онацький М.Ю. Соціально-економічні перетворення в Естонії у пострадянський період: досвід модернізаційних змін. *Бізнес Інформ*. 2020. № 12 (515). С. 72–81. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-72-81>
10. Тимченко О. Ринкові реформи в Естонії. *Економіка України*. 1998. № 9. С. 80–84.
11. Тимченко О. Особливості ринкової трансформації в Естонській республіці. *Економіка України*. 2002. № 9. С. 78–83.
12. Орлова Т. Менталітет і економіка: естонський варіант з погляду історика. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2020. Вип. 1 (42). С. 248–257. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(42\).2020.202261](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(42).2020.202261)
13. Орлова Т. Естонія за умов криз кінця ХХ – початку ХХІ ст.: погляд історика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. 2021. Вип. 2(149). С. 50–55. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.149.10>
14. Орлова Т. Поєднання традицій і новацій в економічному поступі Естонії. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 4(20). С. 150–162. DOI: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2022-20-9>

15. Орлова Т. Основні вектори соціально-економічного розвитку в пострадянській Естонії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34(73). № 3. С. 191–198. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/3.26>
16. Аракелян Д.В. Основні положення концепцій національної безпеки країн Балтії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин*. 2005. Вип. 53. Ч. II. С. 70–78.
17. Аракелян Д.В. Особливості вступу країн Балтії в ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин*. 2006. Вип. 65. Ч. I. С. 70–78.
18. Чугаєв О.А. Наслідки вступу до ЄС для країн Балтії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин*. 2006. Вип. 59. Ч. I. С. 129–135.
19. Завадський В.М. Політичні передумови європейської інтеграції країн Балтії. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 2. С. 24–29.
20. Замікула М.О. Країни Балтії на початку 1990-х років: передумови євроатлантичної інтеграції. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Історія»*. 2010. Т. 129. Вип. 116. С. 91–94.
21. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Міжнародні відносини»*. 2010. Вип. 2. С. 97–104.
22. Білоножко С.В. Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії: шлях від незалежності до євроінтеграції. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44. Т. 2. С. 130–135.
23. Гладиш М.Л., Краєвська О.А. Балтійський вимір Європейської політики безпеки та оборони. *Грані. Політологія*. 2015. № 4. С. 80–85.
24. Кокорев О.В. Зміна зовнішньої політики Латвії, Литви та Естонії в період 1990 – 2016 років. *Політикус*. 2016. Вип. 4. С. 9–12.
25. Кушнарьов І.В. Політична корупція в країнах Балтії: успішний досвід боротьби на пострадянському просторі. *Держава і право. Серія «Політичні науки»*. 2017. С. 92–105.
26. Альберда Т. Повернення до Європи: шлях Естонії і уроки для України. URL: <https://h.ua/story/394102/>
27. Ковтун Є.Ю. Досвід інтеграції Латвії, Литви та Естонії до Європейського Союзу, як приклад для України. *Емінак*. 2008. № 1. С. 105–108.
28. Завадський В.М. Виконання країнами Балтії критеріїв членства у ЄС – досвід для України. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 1. С. 14–18.
29. Ціватий В. Вступ Естонії до Європейського Союзу – досвід для України. *Зовнішні справи. Серія «Історичні науки»*. 2015. № 6. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2015.02.137-160>
30. Щедрова Г.П. Адаптація України до вимог ЄС: досвід країн Балтії. *Politicus*. 2017. Вип. 1. С. 156–161.
31. Масик Ю. Етапи процесу євроінтеграції країн Балтії: досвід для України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 2(46). С. 22–27. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020\(46\).22](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020(46).22)
32. Баховські Е. Історія повторюється. *Тиждень*. 2014. 10 травня. URL: <https://tyzhden.ua/istoriia-povtoriuetsia/>
33. Спецслужби РФ використовували банки Естонії для фінансування своїх закордонних операцій. *УНН*. 2019. 15 листопада. URL: [https://unn.ua/news/spetssluzhbi-rf-vikoristovuvai-banki-estoniya-dlya-finansuvan\[Online\]. Available from:nya-svooyikh-zarubizhnikh-operatsiy](https://unn.ua/news/spetssluzhbi-rf-vikoristovuvai-banki-estoniya-dlya-finansuvan[Online]. Available from:nya-svooyikh-zarubizhnikh-operatsiy)

34. Москва має виплатити компенсацію за радянську окупацію. – мін'юст Естонії. *Цензор.Нет*. 2019. 3 лютого. URL: https://censor.net/ua/news/3109683/moskva_maye_vuplatyty_kompensatsiyu_za_radyansku_okupatsiyu_minyust_estoniyi
35. «Газ може бути дорогим, але свобода безцінна». Промова прем'єр-міністра Естонії у Берліні. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/situation/10579-gaz-mozhe-buti-dorogim-ale-svoboda-beztsinna-promova-prem-er-ministerki-estoniyi-u-berlini>
36. Баховські Е. Обережність – найкращий рецепт для радикальних реформ? Естонський варіант. *Тиждень*. 2012. 26 лютого.
37. Small States in Turbulent Environment: The Baltic Perspective / Ed. by A. Lejins, Z. Ozolina. Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997. 237 p.
38. Вступ Естонії до Європейського Союзу. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
39. Макаревич М. Март Лаар: «Естонія змінилася, змінилася в усіх сферах!» *Дзеркало тижня*. 2002. 12 квітня. URL: https://zn.ua/ukr/international/mart_laar_estoniya_zminilasya,_zminilasya_v_usih_sferah.html
40. Eesti NATO Uhing. URL: <https://www.eata.ee/en/>
41. Естонія в разі вторгнення РФ буде «стерта з карти», якщо діятиме чинна стратегія НАТО – прем'єрка. *Радіо Свобода*. 2022. 23 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-estonia-zakhyst-nato/31911809.html>
42. Росія не зможе захопити Таллінн – Столтенберг у відповідь на занепокоєння Естонії. *Радіо Свобода*. 2022. 27 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stoltenberg-nato-tallinn/31916838.html>
43. Парламент Естонії підтримав членство України в НАТО і закликав до «конкретних кроків». *Радіо Свобода*. 2023. 17 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-estoniya-nato-ukrayina/32415774.html>
44. Лотоцька Н. Естонія підготувала «Рамштайну» план військової стратегії для перемоги України у війні. *LB.ua*. 2024. 15 січня. URL: https://lb.ua/society/2024/01/15/593778_estoniya_pidgotuvala_ramshtaynu.html
45. Каллас: Естонія вкладатиме по 0,25% ВВП в оборону України у наступні чотири роки. *Українська правда*. 2024. 9 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/01/9/7436422/>
46. Стець А. Парламент Естонії дозволив використовувати заморожені активи Росії на користь України. *Zaxid.net*. 2024. 15 травня. URL: https://zaxid.net/parlament_estoniyi_dozvoliv_vikoristovuvati_zamorozheni_aktivi_rosiyi_na_korist_ukrayini_n1585584
47. Естонія і Латвія визнали геноцид українського народу. *Музей Голодомору*. 2022. 21 квітня. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/news/estoniia-i-latviia-vyznaly-henotsyd-ukrainskoho-narodu/>
48. Прем'єрка Естонії Кая Каллас приїхала в Житомир. *Курс України*. 2023. 24 квітня. URL: <https://kurs.com.ua/novost/1025995-premer-astonii-kaja-kallas-priehala-v-zhitomir?source=ukrnet>

References

1. Kononenko, N. (2000). Estoniia na shliakhu do Yevropy. *Naukovi zapysky instytutu politolohii i etnonatsionalnykh doslidzhen. Politolohiia i etnolohiia*, 11, pp. 246 – 249. [In Ukrainian].
2. Soboliev, V. (2002). Naivazhcha chastyna dystantsii: Estoniia – Yevropeyskiy Soiuz: vid mrii do realnosti. *Polityka i chas*, 2, pp. 68-72. [In Ukrainian].
3. Tsiaty, V. (2015). Instytutsionalnyi i polityko-dyplomatychnyi dosvid yevropeiskoi intehratsii Estonii (1991 – 2015 rr.). *Yevropeiski istorychni studii*, 2, pp. 137-160. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2015.02.137-160>. [In Ukrainian].
4. Vyshniakov, V.M., Kainara, D.O. (2015). *Yevrointehratsiini protsesy u Estonii. Ekonomichni naslidky yevrointehratsii okremykh krain Skhidnoi Yevropy: monohrafiia*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, pp. 90-121. [In Ukrainian].

5. Orlova, T. (2020). Kulturno-istorychni peredumovy formuvannia zovnishnoi polityky suchasnoi Estonii. *Istorychni peredumovy stanovlennia zovnishnopolitychnoi oriiantatsii krain postradianskoho prostoru: Zb. nauk. prats.* Kyiv: Derzhavnaustanova "Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy", pp. 32-43. [In Ukrainian].
6. Orlova, T.V. (2021). Yevrointehratsiia – holovnyi trend zovnishnoi polityky nezaleznoi Estonii. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii "Istorychni nauky", vol. 32, (71), 1, pp. 134-139. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/1.22>. [In Ukrainian].
7. Orlova, T. (2023). Estoniia: poshuky vlasnoho mistsia na mizhnarodnii arena. *Istorychni osnovy zovnishnopolitychnoho kursu postradianskykh krain: monohrafiia.* Kyiv: Derzhavna ustanova "Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy", pp. 50-68. [In Ukrainian].
8. Chabaniuk, T., Vdovychenko, V. (2021). Brend krainy yak instrument zovnishnoi polityky. Estonskyi dosvid dlia Ukrainy. Mizhnarodni studii vykladachiv ta studentiv universytetu imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv, pp. 38-42. [In Ukrainian].
9. Onatskyi, M.Yu. (2020). Sotsialno-ekonomichni peretvorennia v Estonii u postradianskyi period: dosvid modernizatsiinykh zmin. *Biznes Inform*, 12, (515), pp. 72-81. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-72-81>. [In Ukrainian].
10. Tymchenko, O. (1998). Rynkovi reformy v Estonii. *Ekonomika Ukrainy*, 9, pp. 80-84. [In Ukrainian].
11. Tymchenko, O. (2002). Osoblyvosti rynkovoï transformatsii v Estonskiii respublitsi. *Ekonomika Ukrainy*, 9, pp. 78-83. [In Ukrainian].
12. Orlova, T. (2020). Mentalitet i ekonomika: estonskyi variant z pohliadu istoryka. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii "Istoriia"*, 1, (42), pp. 248-257. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(42\).2020.202261](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(42).2020.202261). [In Ukrainian].
13. Orlova, T. (2021). Estoniia za umov kryz kintsia XX – pochatku XXI st.: pohliad istoryka. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii "Istoriia"*, 2, (149), pp. 50-55. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.149.10>. [In Ukrainian].
14. Orlova, T. (2022). Poiednannia tradytsii i inovatsii v ekonomichnomu postupi Estonii. *Problemy vsesvitnoi istorii*, 4, (20), pp. 150-162. DOI: 10.46869/2707-6776-2022-20-9. [In Ukrainian].
15. Orlova, T. (2023). Osnovni vektory sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v postradianskii Estonii. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: *Istorychni nauky*, vol. 34, (73), 3, pp. 191-198. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/3.26>. [In Ukrainian].
16. Arakelian, D.V. (2005). Osnovni polozhennia kontseptsii natsionalnoi bezpeky krain Baltii. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 53, vol. II, pp. 70-78. [In Ukrainian].
17. Arakelian, D.V. (2006). Osoblyvosti vstupu krain Baltii v ES. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 65, vol. I, pp. 70-78. [In Ukrainian].
18. Chuhaiev, O.A. (2006). Naslidky vstupu do ES dlia krain Baltii. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 59, vol. I, pp. 129-135. [In Ukrainian].
19. Zavadskyi, V.M. (2009). Politychni peredumovy yevropeiskoi intehratsii krain Baltii. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, 2, pp. 24-29. [In Ukrainian].
20. Zamikula, M.O. (2010). Krainy Baltii na pochatku 1990-kh rokiv: peredumovy yevroatlantskoi intehratsii. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Serii "Istoriia"*, vol. 129, 116, pp. 91-94. [In Ukrainian].
21. Sydoruk, M. (2010). Osoblyvosti intehratsii derzhav Baltii do ES. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Mizhnarodni vidnosyny"*, 2, pp. 97-104. [In Ukrainian].
22. Bilonozhko, S.V. (2015). Zakhidnyi vektor zovnishnoi polityky krain Baltii: shliakh vid nezalezhnosti do yevrointehratsii. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 44, vol. 2, pp. 130-135. [In Ukrainian].

23. Hladysh, M.L., Kraievska, O.A. (2015). Baltiiskyi vymir Yevropeiskoi polityky bezpeky ta oborony. *Hrani. Politolohiia*, 4, pp. 80-85. [In Ukrainian].
24. Kokore, O.V. (2016). Zmina zovnishnoi polityky Latvii, Lytvvy ta Estonii v period 1990 – 2016 rokiv. *Politykus*, 4, pp. 9-12. [In Ukrainian].
25. Kushnarov, I.V. (2017). Politychna koruptsiia v krainakh Baltii: uspishny i dosvid borotby na postradianskomu prostori. *Derzhava i pravo. Seriiia “Politychni nauky”*, pp. 92-105. [In Ukrainian].
26. Alberda, T. Governennia do Yevropy: shliakh Estonii i uroky dlia Ukrainy. [Online]. Available from: <https://h.ua/story/394102/> [In Ukrainian].
27. Kovtun, Ye.Yu. (2008). Dosvid intehratsii Latvii, Lytvvy ta Estonii do Yevropeiskoho Soiuzu, yak pryklad dlia Ukrainy. *Eminak*, 1, pp. 105-108. [In Ukrainian].
28. Zavadskiy, V.M. (2009). Vykonnannia krainamy Baltii kryteriiv chlenstva u ES – dosvid dlia Ukrainy. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, pp. 14-18. [In Ukrainian].
29. Tsivaty, V. (2015). Vstup Estonii do Yevropeiskoho Soiuzu – dosvid dlia Ukrainy. *Zovnishni spravy. Seriiia “Istorychni nauky”*, 6, pp. 52-57. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2015.02.137-160>. [In Ukrainian].
30. Shchedrova, H.P. (2017). Adaptatsiia Ukrainy do vymoh ES: dosvid krain Baltii. *Politicus*, 1, pp. 156-161. [In Ukrainian].
31. Masyk, Yu. (2020). Etapy protsesu yevrointehratsii krain Baltii: dosvid dlia Ukrainy. *Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 2, (46), pp. 22-27. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020\(46\).22](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020(46).22). [In Ukrainian].
32. Bakhovski, E. (2014, 10 travnya). Istoriia povtoriuetsia. *Tyzhden'*. [Online]. Available from: <https://tyzhden.ua/istoriia-povtoriuetsia/> [In Ukrainian].
33. Spetssluzhby RF vykorystovували banky Estonii dlia finansuvannia svoikh zakordonnykh operatsii. (2019, 15 lystopada). *UNN*. [Online]. Available from: <https://unn.ua/news/spetssluzhby-rf-vikorystovuvai-banki-estoniya-dlya-finansuvannya-svoyikh-zarubizhnykh-operatsiy> [In Ukrainian].
34. Moskva maie vyplatyty kompensatsiiu za radiansku okupatsiiu. – miniust Estonii. (2019, 3 lyutoho). *Censor.Net*. [Online]. Available from: https://censor.net/ua/news/3109683/moskva_maye_vyplatyty_kompensatsiyu_za_radyansku_okupatsiyu_minyust_estoniya [In Ukrainian].
35. “Haz mozhe buty dorohym, ale svoboda beztsinna». Promova premier-ministerky Estonii u Berlini. [Online]. Available from: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/situation/10579-gaz-mozhe-buti-dorogim-ale-svoboda-beztsinna-promova-prem-er-ministerki-estoniya-u-berlini> [In Ukrainian].
36. Bakhovski, E. (2012, 26 liutoho) Oberezhnist – naikrashchyi retsept dlia radykalnykh reform? Estonskyi variant. *Tyzhden'*. [In Ukrainian].
37. Lejins, A., Ozolina, Z. (1997). *Small States in Turbulent Environment: The Baltic Perspective*. Riga: Latvian Institute of International Affairs. [In English].
38. Vstup Estonii do Yevropeiskoho Soiuzu. [Online]. Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [In Ukrainian].
39. Makarevych, M. (2002, 12 kvitnya). Mart Laar: “Estoniia zminylasia, zminylasia v usikh sferakh!” *Dzerkalo tyzhnya*. [Online]. Available from: https://zn.ua/ukr/international/mart_laar_estoniya_zminilasya_zminilasya_v_usih_sferah.html [In Ukrainian].
40. Eesti NATO Uhing. [Online]. Available from: <https://www.eata.ee/en/> [In Estonian].
41. Estoniia v razi vtornhennia RF bude “sterta z karty”, yakshcho diiatyme chynna stratehiia NATO – premierka. (2022, 23 chervnya). *Radio Svoboda*. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-estonia-zakhyst-nato/31911809.html> [In Ukrainian].

42. Rosiia ne zmozhе zakhopyty Tallinn – Stoltenberh u vidpovid na zanepokoiennia Estonii. (2022, 27 chervnya). *Radio Svoboda*. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stoltenberg-nato-tallinn/31916838.html> [In Ukrainian].
43. Parlament Estonii pidtrymav chlenstvo Ukrainy v NATO i zaklykav do “konkretnykh krokiv”. (2023, 17 travnya). *Radio Svoboda*. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-estoniya-nato-ukrayina/32415774.html> [In Ukrainian].
44. Lototska, N. (2024, 15 sichnya) Estoniia pidhotuvala «Ramshtainu» plan viiskovoi stratehii dlia peremohy Ukrainy u viini. *LB.ua*. [Online]. Available from: https://lb.ua/society/2024/01/15/593778_estoniya_pidgotuvala_ramshtaynu.html [In Ukrainian].
45. Kallas: Estoniia vkladatymepo 0,25% VVP v oboronu Ukrainy u nastupni choty ryroky. (2024, 9 sichnya). *Ukrayins'ka pravda*. [Online]. Available from: <https://www.prawda.com.ua/news/2024/01/9/7436422/> [In Ukrainian].
46. Stets, A. (2024, 15 travnya). Parlament Estonii dozvoliv vykorystovuvaty zamorozheni aktyvy Rosii na koryst Ukrainy. *Zaxid.net*. [Online]. Available from: https://zaxid.net/parlament_estoniyi_dozvoliv_vikoristovuvati_zamorozheni_aktiv_i_rosiyi_na_koryst_ukrayini_n1585584 [In Ukrainian].
47. Estoniia i Latviia vyznaly henotsy dukrainskoho narodu. (2022, 21 kvitnya). *Muzey Holodomoru*. [Online]. Available from: <https://holodomormuseum.org.ua/news/estoniia-i-latviia-vyznaly-henotsyd-ukrainskoho-narodu/> [In Ukrainian].
48. Premierka Estonii Kaia Kallas prykhala v Zhytomyr. (2023, 24 kvitnya). *Kurs Ukrayiny*. [Online]. Available from: <https://kurs.com.ua/novost/1025995-premer-astonii-kaja-kallas-priehala-v-zhitomir?source=ukrnet> [In Ukrainian].

Orlova T. International Factors of the 1990 – 2020s and the Progress of Post-soviet Estonia.

By the example of one post-Soviet state, namely, Estonia, the article reviews the trends of world political and economical development that have been manifested in specific international factors that affect all countries. The survey's time scope includes three recent decades facing crucial change in the world order in crisis circumstances, its key trend being the strife of democratic powers oriented towards the West with its priority of innovative development, against tyranny which is archaic and mostly pertinent to the East.

One of the leading trends in global history is the collision of civilizations, exacerbated in the late XX – early XXI cc. Some lands have found themselves in the limes, i.e. at the margins of empires or civilizations. The Baltic states, as well as Ukraine, are among such countries. A true war of civilizations is taking place, centered in Ukraine and “irradiating” to other territories. The present study is relevant to the importance of Baltic, Estonian experience of survival and development in a crisis not only civilizational, but also in the crisis of a phase transition – from industrial to post-industrial / information society, where aiming to the European historical and cultural community is an essential requirement. Revealed is the main and manifold threat to independent progress from the Russian part. Specific consideration is given to the grounds and ways of cooperation between Estonia and Ukraine in countering imperialism and aggression.

It's proven that it was Estonia's orientation towards Europe, and Europe towards Estonia, that had played the decisive role in strengthening democracy and all things that it fosters – from free market to improved living. The way to EU and NATO, the safeguarding powers, was not fast and easy. Also emphasized is the Estonians' innovative approach to solving the resource problem while post-material values and the human factor gain essential importance. In the Estonian case, mentality played a substantial role: combining traditional diligence in reaching goals with creative ability that has become the main leverage of change in times of world order transformation.

Keywords: Estonia, Russian threat, post-Soviet transit, European civilization, the European Union, NATO.